

Vliv transformačních procesů na patologii mládeže v Polsku

Jadwiga Mazur

Transformace politického zřízení přinesla řadu sociálních změn. Objevily se nové jevy jako nezaměstnanost, chudoba v podobě materiální i duševní a chování označené Robertem Mertonem jako anomie. K těmto způsobům chování by se měly přiřadit také frustrace, agrese, pocit bezmoci spojený s postojem, jenž si činí nároky vůči institucím zodpovědným za organizaci společnosti. Změna přináší novou realitu, ovšem zároveň s ní již neposkytuje hotové návody pro člověka, aby se s novou skutečností dokázal vypořádat. Způsobuje často neurčitý pocit ohrožení, většinou blíže nespecifikovaný, podložený zprávami ze sdělovacích prostředků.

Potřeba bezpečí je jednou z prvních potřeb, jež jedinec touží realizovat během svého života. Dle jeho předpokladů se pojí nejen s dobrým fungováním v rodině, nýbrž také v místním prostředí. Uspokojení potřeby bezpečí jedinec očekává v každém věku.

Co je to tedy bezpečí? Jan Spiechowicz konstatuje, že **pocit bezpečí se vyskytuje tehdy, když pocit ohrožení je pokud možno malý a pocit ohrožení je součtem částečných ohrožení vyplývajících z různých jevů kolem nás.** (Spiechowicz, 2000. s. 12) Bezpečí je také definováno jako stav bez ohrožení, stav klidu a jistoty. (Słownik, 1978, s. 11)

Pojem „bezpečí“ se používá v různých aspektech a může být předmětem uvažování z hlediska mnoha vědních oborů. V lokálním společenství může být občany chápán jako pocit klidu a pohodlí, jako fungování bez pocitu ohrožení ze strany přírody a člověka, život beze strachu o život svůj i blízkých, pocit opory ze strany jiných lidí v obtížné situaci a také jako pocit oprávněnosti a účinnosti opatření zaměstnanců institucí, jež se zabývají „záchrannou službou občanů“.

V rekapitulaci lze říct, že **bezpečí je funkční a účinné jednání jednak vlastní, jednak různorodých institucí, jež zajišťují jedinci klid a jistotu budoucnosti.**

Přehled vybraných sociologických teorií kriminality a patologie

Nabízený výčet teorií kriminality není samozřejmě úplný, jelikož popisem těchto teorií se zabývá mnoho publikací. Jeho cílem je upozornit na základní aspekty spojené s kriminalitou a poukázat na potřebu vytvářet opatření preventivního charakteru. (Goodman, 1997; dále např. Urban, 2000; Pospiszył, 1985; Pecyna, 1998; Klimasiński, 2000)

Teorie mikroúrovňové

Teorie diferencované asociace. Hlavní myšlenkou teorie diferencované asociace je hypotéza, že jedinci se učí kriminalitě během socializace. Interakcemi s „významnými jinými“ rozvíjejí takový typ přesvědčení, postojů a hodnot, jež způsobují, že tyto jsou méně či více ochotné řídit se společenskými normami. Spáchání trestného činu do značné míry závisí na povaze vlivu a množství času, jenž lidé stráví s jinými, kteří podporují a utvářejí deviantní chování. To, co odlišuje pachatele od nepachatele, není proces socializace, nýbrž jeho hodnota: to, čemu se učí, nikoliv to, jak se učí. Dalším faktorem je věk. Mladí lidé mají příliš málo zkušeností, aby dokázali posoudit nebo umístit v odpovídajícím kontextu tyto myšlenky a chování. *Tato teorie sloužila k vysvětlení, proč dochází ke zvyšování kriminality v některých sociálních skupinách nebo městských čtvrtích.*

Teorie kontroly. Podle tohoto přístupu kriminální chování vyplývá z absence vnitřní kontroly jedince a taktéž absence vhodné a účinné společenské kontroly. Hlavní myšlenkou tohoto pojetí je přesvědčení o potřebě vysvětlit, co je to konformita a nikoliv deviace. Zastánci teorie kontroly tvrdí, že společenská integrace a silné sociální vazby nařizují lidem akceptovat normy a hodnoty jejich společnosti a řídit se těmito normami.

Teorie makroúrovňové

Strukturální tlaky. Merton zjistil, že deviace vzniká v důsledku strukturálních tlaků (tenzí), jež vyplývají z nedostatku jasných vazeb mezi kulturně doporučovanými cíli a prostředky, jež mají společnosti k dispozici pro dosažení těchto cílů. Z důvodu nepřizpůsobení jedinci, kteří se během procesu socializace naučili, co od nich společnost očekává (cíle), toto nerealizují, jelikož společnosti často nemohou splnit jejich očekávání z důvodu nedostatku vhodných prostředků.¹ *Podle teorie strukturálních tlaků jsou zdrojem problémů společenské struktury, nikoliv jedinec*, proto je tato teorie použitelná při vysvětlování deviace v nižší třídě, jež má menší přístup k společensky akceptovatelným cestám k úspěchu.

Kapitalismus a teorie konfliktu. Kořeny teorie konfliktu tkví v marxistickém názoru, že kapitalismus – ekonomický systém, v němž výrobní prostředky, distribuce a výměna statků jsou v soukromých a nikoliv ve státních rukou – je zdrojem trestné činnosti. Jelikož kontrola nad statky není rozdělena rovnoměrně, kapitalismus svádí lidi k trestné činnosti stejně jednak s cílem získat to, co jim, jak se domnívají, patří, jednak udržet nebo

¹ Například ve Spojených státech se od lidí očekává profesní a finanční úspěch. Ovšem ne všichni mohou být úspěšní v těchto kategoriích. Někteří nemají prostředky k dosažení vysokoškolského vzdělání nebo alespoň odborného vyškolení. Vede to ke stavu anomie. (Goodman, 1997, s. 112)

znásobit to, co mají. (Quinney, 1974, 1980) Teorie konfliktu poukazuje na to, jakým způsobem má ekonomická struktura společnosti vliv na politickou sféru, zvláště v označování určitých aktivit za kriminální nebo deviantní z jiných důvodů. *Podobně jako teorie strukturálních tlaků toto pojetí umísťuje zdroj deviantního chování v rámci společenské struktury a nikoliv v jedinci.* (Spitzer, 1980)

V současnosti jedním z nejoblíbenějších vysvětlení deviace je **teorie nálepkování**. **Základním argumentem předkládaným zastánci teorie nálepkování je předpoklad, že žádné chování není automaticky a vnitřně deviantní.** Různé společnosti (a různé skupiny v jejich rámci) označují za deviantní různá jednání. V teorii nálepkování není nejdůležitější *akt*, nýbrž to, co je označováno jako **sekundární deviace**, tedy veřejné zařazení někoho do kategorie deviantů, v důsledku čehož osoba, jež spáchala čin podléhající postihu, přijme identitu devianta. Tato akceptace je považována za *stigma* – silně negativní názor. Mění závažně pohled dané osoby na sebe sama a nutí ji jaksí pokračovat ve své *deviantní kariéře*. (Gove, 1980) Teorie nálepkování má využití při vysvětlování jednak kriminality, jednak sociální deviace.

Následky kriminality a deviace

Následky deviace jsou pocítovány jednak individuálně, jednak celými sociálními skupinami. Deviace je stále častěji kvalifikována rovněž jako společenské problémy, vůči nimž je nutno podniknout protiopatření.

V sedmdesátých letech se udržoval názor, podle něhož chování, jež není v souladu se společenskými normami, bylo hodnoceno negativně, ale omezovalo se hlavně na oblast trestné činnosti. Chování jiné než kriminální bylo označováno jako akt neposlušnosti, jehož zdrojem je neúspěch ve škole, nevhodný vliv společenských kruhů a především nesprávné fungování rodiny a typických výchovných institucí. (Urban, 2000, s. 9)

V posledním desetiletí 20. století bylo zaznamenáno, že v celkové trestné činnosti se procentuální podíl školní mládeže začíná zvyšovat, došlo rovněž k posunu spodní hranice páchaných činů trestně stíhaných. Vzrostla brutalita trestné činnosti páchané na životě a zdraví. Zároveň se sledovala absence působení autorit, neschopnost výchovných institucí a společenských služeb a také velký vliv médií na utváření životního stylu. Zvýšený přístup k evropské televizi stále usnadňuje kontakt s jí preferovaným životním stylem, hodnotami, cíli a postoji, jež mají zaručit úspěch. Zároveň zvyšující se pauperizace společnosti ne vždy dovoluje realizovat životní styl nebo možnost vlastnit atraktivní zboží, jež nabízejí média. (Kawula a Machel, 1999, s. 6)

Avšak zájem o deviace u mládeže doprovází zmenšený vědecký zájem, jenž by splňoval kritéria vědeckého výzkumu a objektivního zhodnocení. (Urban,

2000, s. 9) Existuje bohužel nedostatek úplných diagnóz, jak se vyvíjí stav deviance u mládeže, a vědecky zpracovaných údajů umožňujících *formulovat závěry, jež by mimo jiné poskytly podklady ke zpracování systému preventivních opatření. Naproti tomu vzniklé iniciativy, jež směřují k vypracování preventivních systémů v místních sociálních prostředích, ne vždy obsahují úplnou diagnózu.*

Kriminalita mladistvých jako jev společenské patologie

Pojem „*kriminality mladistvých*“ se poprvé objevil v Anglii v roce 1815, kdy P. Beaford založil společnost, jež měla předcházet trestné činnosti mládeže a poukázat na zdroje znepokojivého nárůstu tohoto jevu. (Budrewicz, 1997, s. 12) Pokusy definovat a upřesnit pojem kriminality mládeže učinily jednotlivé kongresy OSN v letech 1955 a 1960, které, i když bez vypracování obecné definice kriminality mladistvých, pro všechny země doporučovaly (Veillard-Cybulski, 1968, s. 14 a násl.):

- a) používat pojem kriminality mladistvých pouze v případě porušení právní normy stanovené v trestním zákoně;
- b) nevztahovat předpisy trestního práva, a to ani s cílem uplatnit výchovné prostředky, na určité formy společenského nepřizpůsobení spáchané mladistvými v případech, kdy by tyto přestupky nebyly základem k zahájení trestního řízení, pokud by je spáchali dospělí.

V současnosti je toto pojetí populární na celém světě, avšak nemá všude stejný význam. V Polsku, dle názoru Barbary Kowalské-Ehrlich, je možné rozlišit dvojitý výklad kriminality mladistvých² – širší a užší. V širším výkladu je ke kriminalitě mladistvých možné zařadit všechny činy mladistvých, jež nejen porušují předpisy trestního zákona, nýbrž také projevují příznaky společenského nepřizpůsobení. Užší výklad tohoto pojmu naproti tomu naznačuje, že se vztahuje pouze na takové činy spáchané mladistvými, které porušují předpisy platného trestního zákona. (Kowalska-Ehrlich, 1986, s. 204)

Trestný čin je pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně, je protiprávní, zaviněný a podléhá trestnímu postihu ze zákona. (Świda, 1982, s. 121) Spáchání činu, jenž podléhá trestnímu postihu, zahrnuje jeho dokonání, pokus, přípravu a taktéž všechny formy projevu. Zahrnuje tedy spáchání, navádění a spolupachatelství, přičemž otázka odpovědnosti mladistvého je nezávislá na odpovědnosti jiných osob (mladistvých nebo dospělých), jež se účastní trestného činu (u finančních trestných činů) nebo přečinů.

²V polském trestním právu je jako „mladistvý“ označována osoba, jež dovršila 13. rok a nepřekročila 17. rok svého života. Český pojem „mladistvý“ je v této práci používán právě v tomto pojetí. (Pozn. překl.)

Výzkum kriminality a hledání nejefektivnějších forem boje a prevence by se měly soustředit na právnických pozicích založených na formálních zákonech Trestního zákona a také na kriminologickém aspektu, jenž se snaží vysvětlit etiologii činů označených názvem trestných činů.

Přesné vymezení nezletilosti a s ní související odpovědnosti je ovšem záležitostí dosti komplikovanou, jelikož u každého jednotlivého případu vystává potřeba určit vhodně moment vospělosti, psychické i morální, člověka, který je možné chápat jako nejvhodnější k určení, že u člověka existuje vědomí viny ve smyslu předpisů trestního zákona. (Lipka, 1971, s. 108)

Pojem „mladistvý“ se vztahuje na tři kategorie osob, jež jsou podle kritérií přiřazeny do jednotlivých kategorií:

1. způsob řízení aplikovaný vůči nim, mnoho osob, vůči nimž mohou být použity jednotlivá řízení, tzn. řízení, jež mají preventivní charakter a bojují proti demoralizaci;
2. řízení ve věcech činů podléhajících trestnímu stíhání;
3. výkon nařízených výchovných nebo nápravných prostředků.

Článek 141 zahrnuje do kategorie mladistvých v rámci³

- prevence a potírání mravního ohrožení výchovy mládeže – osoby, jež nedosáhly věku 18 let;
- řízení ve věcech činů podléhajících trestnímu stíhání – osoby, jež se dopustily takového činu po dosažení věku 13 let, ale nedovršily 17. rok života;
- výkonu výchovných nebo nápravných prostředků – osoby, vůči nimž tyto prostředky byly nařizeny, avšak ne déle než do dosažení věku 21 let.

Pojem demoralizace mládeže určuje stav nebo proces charakterizující negativní postoje a chování mladistvého vzhledem k platným základním společenským normám a zásadám jednání. (Grzeškowiak, Krukowski, Patuński a Warzocha, 1984, s. 16) Pojem demoralizace často doprovází pojem patologie. Jeden z průkopníků sociologické analýzy sociální patologie v Polsku, A. Podgórecki definoval tento termín takto: „*Jako sociální patologii nutno chápat takový druh chování, takový druh instituce, takový typ fungování nějakého společenského systému, jenž je v zásadním rozporu a který nelze sladit se světonázorovými hodnotami akceptovanými v dané společnosti.*“ (Podgórecki, 1969, s. 24 a násl.) Za společensky patologické jevy v konkrétní společnosti, jež prochází společenskými změnami, se považují ty, jež (Wódz, 1973, s. 13 a násl.):

³V současnosti platí zákon týkající se mladistvých s názvem Zákon o řízení proti mladistvým, schválený 26. října 1982 roku na 27. zasedání Parlamentu PLR (Sejm PLR VIII. kadence). Zákon vstoupil v platnost 13. května 1983 roku (Dz. U. 1982, Nr 35, poz. 228), Nowak (1998, s. 17).

1. odporují vzorům chování (nebo postojům) obsaženým v normativních systémech zkoumané společnosti;
2. se vyskytují ve zvyšující se (větší než v době před změnou nebo v předchozí etapě změny) kvantitativní míře;
3. jsou dysfunkční, mají zřetelně rozkladný vliv na jednotlivé a pro danou skupinu významné prvky uskutečňovaných společenských změn (jejich cíle), tedy například na vytváření nových společenských struktur v době společenské změny.

Ze všech těchto jevů z pedagogického hlediska je nejznepokojivější kriminalita mládeže, jejíž rozměry přerostly v posledních letech veškerá očekávání. Veřejné mínění je znepokojeno především násilnou kriminalitou mládeže a značným poklesem dolní věkové hranice osob, jež se dopouštějí trestné činnosti. Znepokojujícím rozměrem kriminality je stále větší podíl mládeže z rodin a prostředí, jež nebyly postiženy patologií. (Urban, 1997, s. 7)

Charakteristika problematiky kriminality mladistvých v Polsku

Dostupné prameny neodrážejí skutečné rozměry kriminality a patologie mládeže. Nejvíce poddimenzované ukazatele prezentují soudní spisy (kriminalita odsouzená), značně širší rozměry připouštějí policejní záznamy (kriminalita odhalená a prokázaná) nejvíce se skutečné míře kriminality pravděpodobně blíží údaje z výzkumů self-report, avšak tyto výzkumy se provádějí velice zřídka. Uplatnění všech těchto způsobů výzkumu může jedině zmírnit rozměry „stinného počtu“ trestných činů, ale nikdy ho zcela nezlikviduje. (Urban, 1997, s. 3)

Za „stinný počet“ trestných činů budeme považovat poměr počtu trestných činů spáchaných ve skutečnosti k počtu trestných činů, u nichž případy byly ukončeny pravomocným odsuzujícím rozsudkem. (Hołyst, 1989, s. 59)

Ukazatelem kriminality jsou její obecné rozměry, druhy a projevy, jež dominují v určité době. Výskyt nových druhů trestných činů je důsledkem všeobecných společenských změn – životních podmínek, lidských preferencí a tendencí, změn v oblasti zhodnocování životního stylu a materiálních objektů, spotřeby určitých věcí a předmětů a jejich dostupnosti, způsobu řešení sociálních problémů a interpersonálních konfliktů, vytvořených návyků každodenního chování a podřizování se životním vzorům atp. (Urban, 1997, s. 59)

Z hlediska zájmu pedagogiky jsou nejpoužitelnější policejní záznamy, jelikož odrážejí kriminalitu v masovém měřítku, zahrnují trestné činy a osoby, jimž v konečném důsledku nebyla prokázána vina, avšak většina těchto osob se objektivně angažovala v kriminálním chování a měla by se stát objektem působení výchovného, preventivního nebo terapeutického (Urban, 1998, s. 13 a násl.).

Údaje, které posloužily k určení rozměrů a struktury kriminality mladistvých, neodrážejí v úplnosti skutečný stav a rozsah tohoto jevu. Týkají se jediné odhalených trestných činů, u nichž byl zjištěn pachatel. Uváděné údaje nezahrnují trestné činy neodhalené a ty, u nichž nebyl pachatel nalezen. (Skupieńska-Mówińska a Żerko, 1995, s. 145)

Mladiství pachatelé trestné činnosti v Polsku v letech 1998–2002

Rok 2002 přinesl nepatrný nárůst kriminality ve srovnání s rokem předchozím. Mladiství páchali hlavně majetkové trestné činy. Objevovaly se však také padělání, podvody, daňová a silniční trestná činnost. Jako příklad lze uvést případ, v němž mladistvý, nespokojený se svými známky, mnohokrát vyhrožoval učitelce, že zapálí její automobil; zabití kamaráda dvěma šestnáctiletými chlapci během společného čichání lepidla; pokus o vynucení výkupného na knězi; spáchání loupežného přepadení na vlastní matce s použitím bití a kopání; dealerství drog společně s dospělými atp.

Tab. 1: *Trestné činy dospělých a mladistvých v letech 1998–2002 (Raport, 2002)*

Rok	Trestné činy			Pachatelé		
	Celkem zjištěných trestných činů	Trestné činy mladistvých	% podílu mladistvých	Osoby podezřelé celkem	Mladiství pachatelé	% podílu mladistvých
1998	1 073 042	78 758	7,3	396 055	58 151	14,6
1999	1 112 545	70 245	6,2	364 272	52 674	14,4
2000	1 266 910	76 442	6,0	405 275	56 345	13,9
2001	1 390 089	69 366	5,0	533 943	54 026	10,1
2002	1 404 229	63 317	4,5	552 301	48 560	8,7

Děti do třinácti let nejsou trestně odpovědné za spáchané trestné činy, což nemění nic na faktu, že tento jev tvoří závažný společenský problém. Jako příklad trestných činů spáchaných touto věkovou skupinou lze uvést výtržnictví, loupeže, krádeže, způsobení požáru, trestné činy proti protidrogovému zákonu atp.

K patologickým jevům, jež se objevují v prostředí dětí a mládeže v posledních letech, nutno přičíst také jev násilí ve škole – případy šikanování „bažantů“ (týrání žáků prvních tříd staršími žáky, např. strkání hlavy do záchodové mísy, vyměřování sirkou hřiště nebo chodby, donucování k výkonu určitých tělesných cviků, mňoukání jako kočka⁴), útoky z domova, sebevraždy, účast v subkulturních a psychomanipulačních (sekty) skupinách.

⁴ V polštině označení pro „bažanta“ zní „kot“ (čes. kočka), odtud ono mňoukání. (Pozn. překl.)

Tab. 2: *Sebevraždy u dětí a mládeže (Raport, 2002)*

Rok	14 let a méně	15–16 let	17–20 let
1990	37	51	160
1991	30	58	169
1992	46	60	249
1993	73	96	296
1994	92	115	349
1995	125	110	342
1996	100	127	335
1997	83	125	431
1998	100	137	374
1999	54	130	344
2000	77	105	355
2001	94	112	347
2002	57	***	396

Nejčastější příčinou spáchaných sebevražd byly rodinné neshody, zklamání v lásce, problémy ve škole, duševní choroba, spáchání trestného činu, ekonomické podmínky, smrt blízkého člověka. Zde je nutná prevence týkající se tohoto jevu a u ní je třeba se soustředit mimo jiné na formování schopností řešení problémů, obtížných situací, odkázání na pomáhající osoby a instituce.

Pokus o shrnutí

Prevence kriminality a patologie je nejenom nutná, nýbrž také levnější než úhrada nákladů vynaložených na odstranění negativních jevů, které se již vyskytly.⁵ Na podnikání preventivních opatření by se měly podílet všechny instituce, jež mají ve své působnosti problematiku dětí, mládeže a rodiny. Patří k nim školy, které jsou zodpovědné za vedení preventivních programů, územní samospráva, k jejímž úkolům patří mimo jiné zajistit bezpečnost v místní společnosti, ale také policie, která má povinnost provádět kriminální prevenci týkající se různých skupin. (Holyst, 1993, s. 622)

Předcházení kriminalitě a zvláště pak kriminalitě mladistvých je v současné době záležitostí celé společnosti, všech státních institucí a občanů. Proto prevence a veškeré s ní spojené činnosti by měly stále směřovat k rozvíjení a organizování preventivně společenské činnosti ve prospěch dětí

⁵ Poměrně jednoduchou definicí uvádí Janina Czapska: „Prevencí kriminality se rozumí všechny prostředky, jež mají za cíl zmírnit rozměry a tíhu kriminality buď omezením okolností příznivých pro spáchání trestné činnosti, nebo působením na (potenciálního) pachatele a všechny občany.“ (Czapska, 1997, s. 23)

a mládeže; včasnému odhalování kriminálního prostředí a projevů společenské patologie, jež doprovázejí trestnou činnost a podporují ohrožování mravní výchovy; odhalování trestných činů dospělých proti péči a dozoru nad nezletilými; spolupráci s vědeckými středisky a podněcování výzkumů, které by vedly k objevení příčin demoralizace mládeže a neúčinnějších forem opatření proti ohrožování mravní výchovy mládeže; signalizaci příslušným institucím a organizacím nepříznivé situace v prostředí mladistvých. Negativní reakce na čin mladistvého by měla způsobit co nejmenší ztráty jednak pro společnost, jednak pro mladistvého. Nejde zde totiž o to, způsobit potíže nebo pouze vyhovět předpisům zákona, nýbrž dosáhnout skutečné nápravy v postoji mladistvého.

Literatura

- BUDREWICZ, I. *Środowiskowe uwarunkowania zachowań przestępczych nieletnich dziewcząt*. Bydgoszcz, 1997.
- CZAPSKA, J. *Spoločności lokalne w zapobieganiu przestępczości*. Warszawa – Kraków, 1997.
- GOODMAN, N. *Wstęp do socjologii*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo, 1997.
- GOVE, W. (ed.) *The Labeling of Deviance: Evaluating a Perspective*. Beverly Hills, CA: Sage, 1980.
- GRZEŚKOWIAK, K., KRUKOWSKI, A., PATULSKI, W., WARZOCHA, E. *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Komentarz. Warszawa, 1984.
- HOLYST, B. *Kryminologia*. Warszawa, 1989.
- HOLYST, B. *Kryminalistyka*. Warszawa, 1993.
- KAWULA, S., MACHEL, H. (ed.) *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne. Diagnoza – profilaktyka – resocjalizacja*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 1999.
- KLIMASIŃSKI, K. *Elementy psychopatologii i psychologii klinicznej*. Kraków: Wydawnictwo UJ, 2000.
- KOWALSKA-EHRLICH, B. *Zasady postępowania z nieletnimi*. In KRUKOWSKI, A. (ed.) *Podstawy prawne resocjalizacji i zapobiegania przestępczości*. Warszawa, 1986.
- LIPKA, M. *Przestępczość nieletnich w Polsce, zapobieganie i zwalczanie*. Warszawa, 1971.
- NOWAK, A. *Zarys postępowania z nieletnimi dla pedagogów*. Katowice, 1998.
- PECYNA, M. B. *Psychologia kliniczna w praktyce pedagogicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak., 1998.
- PODGÓRECKI, A. *Patologia życia społecznego*. Warszawa, 1969.
- POSPISZYŁ, K. *Psychopatia*. Warszawa: PWN, 1985.
- QUINNEY, R. *Criminal Justice in America*. Boston: Little, Brown, 1974.
- QUINNEY, R. *Class, State and Crime*. New York: Longmas, 1980.
- Raport o rozpoznanych zjawiskach patologii społecznej, przestępczości i demoralizacji nieletnich w latach 1999, 2000, 2001, 2002*. Biuro Służby Prewencyjnej, Komendy Głównej Policji. Warszawa, 2002 a przedchozi.
- SKUPIEŃSKA-MÓWIŃSKA J., ŻERKO, J. *Rozmiary i struktura przestępczości nieletnich w Gdańsku (Według danych z lat 1993–1994)*. In SOLTYSIAK, T. (ed.) *Zjawiska patologii społecznej. Uwarunkowania, rozmiary, profilaktyka, prognozy*. Bydgoszcz, 1995.
- Słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN, 1978.
- SPIECHOWICZ, J. *Zarządzanie bezpieczeństwem – wprowadzenie*. In TYRALA, P. (ed.) *Zarządzanie bezpieczeństwem*. Międzynarodowa konferencja naukowa, Kraków 11–13 maja 2000. Kraków: Wydawnictwo Profesjonalnej szkoły biznesu, 2000.

- SPITZER, S. Toward a Marxian Theory of Deviance. In DELOS H. KELLEY (ed.) *Criminal Behavior, Readings in Criminology*. New York: St. Martines Press, 1980, s. 175–191.
- ŚWIDA, W. *Prawo karne*. Warszawa, 1982.
- URBAN, B. *Zachowania dewiacyjne młodzieży*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1997, 2000.
- URBAN, B. *Problemy współczesnej patologii społecznej*. Kraków, 1998.
- VEILLARD-CYBULSKI, M. H. *Nieletni przestępcy w świecie*. Warszawa, 1968.
- WÓDZ, J. *Zjawiska patologii społecznej a sankcje społeczne i prawne. Wyniki badań empirycznych w Nowej Hucie*. Wrocław – Gdańsk, 1973.

MAZUR, J. Vliv transformačních procesů na patologii mládeže v Polsku. *Pedagogická orientace* 2004, č. 4, s. 88–97. ISSN 1211-4669.

Adresa autorky: dr Jadwiga Mazur, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Filia w Cieszynie, 43-400 Cieszyn, ul. Bielska 62, Polska